

ks. dr hab. Andrzej Kiciński, prof. KUL
 Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja

rozprawy doktorskiej Małgorzaty Gosek pt. *Mediatyzacja życia społecznego jako wyzwanie dla edukacji na przykładzie szkół województwa małopolskiego*, napisanej w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Wydział Administracji i Nauk Społecznych pod kierunkiem promotora prof. nadz. dr hab. Andrzeja Adamskiego i promotora pomocniczego Andrzeja Rozmusa. Rzeszów 2019 (wydruk komputerowy s. 361 plus 12 stron indeksów).

Jeden ze współczesnych specjalistów w dziedzinie edukacji medialnej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II – Mirosław Chmielewski – podjął analizę wyników badań, odnoszących się do obecności młodzieży w przestrzeni Internetu. Pozwoliło mu to na wyodrębnienie pięciu, według niego kluczowych cech charakteryzujących „pokolenie Z”, czyli dzisiejszych uczniów. Cechy te manifestują się na styku ich życia, nauki, pracy oraz ich obecności w przestrzeni nowych mediów, i zostały określone przez niego jako:

1. Zalogowani-mobilni-skomunikowani
2. Aktywni odtwórcy
3. Uzależnieni
4. Samotni
5. Kreatorzy nowej tożsamości i wizerunku¹.

Zdaję sobie sprawę, że przedstawiony obraz „pokolenia Z” nie jest całościowy, ale na tyle wystarczający, że pozwolił mi na wskazanie szeregu zadań i wyzwań o charakterze wychowawczo-formacyjnym, które stoją przed współczesną szkołą czy uczelnią, także w obszarze edukacji medialnej. Priorytetowym zagadnieniem jakie pojawiło się w kontekście edukacji medialnej jest konieczność permanentnej obecności nauczycieli i wychowawców zaangażowanych w wychowanie młodego pokolenia w przestrzeni Internetu, na platformach społecznościowych. Tę konieczność partycypacji wzmacnia fakt, iż Internet, współczesne media, narzędzia w postaci mediów społecznościowych, to nie tylko instrumenty służące przekazowi informacji w tradycyjnie rozumianej koncepcji środków społecznego przekazu. To nie tylko środki komunikowania się, ale to również kanały interkomunikacyjne i wymiany osobowej użytkowników, to miejsca współczesnej agory, gdzie młodzi ludzie są obecni, gdzie się spotykają, rozmawiają ze sobą, dyskutują, prowadzą handel, poszukują partnerów życiowych, dokonują wyborów egzystencjalnych, decydują o swojej przyszłości, poddają się różnego rodzaju terapiom, wyznają swoją wiarę, modlą się, manifestują tutaj wszystko kim są, kim chcieliby być, po prostu żyją. Linia podziału pomiędzy tym, co tzw. wirtualne a tym, co realne zarówno dla „pokolenia Y” jak i „pokolenia Z” praktycznie przestała istnieć. Współczesne media zatem tworzą płaszczyznę spotkania i dialogu, w której interaktywność jest jednym z istotnych czynników, wspomagających proces kształtowania osobowości.

Jak zaznaczył wspomniany wykładowca akademicki – tak przedstawiony obraz „pokolenia Z” nie jest całościowy. I tu przychodzi z pomocą recenzowana praca doktorska p. Małgorzaty Gosek, aby ten obraz był pełniejszy. Praca napisana pod kierunkiem cenionego medioznawcy prof.

¹ M. Chmielewski. *Nowe media – nowe wyzwania wychowawcze dla katechezy*. „Roczniki Teologiczne” 65(2018) z. 11 s. 127-148.

nadz. dr hab. Andrzeja Adamskiego daje pewność, że poznamy lepiej tzw. „pokolenie cyfrowe” i jest przyczynkiem naukowym i wyzwaniem edukacyjnym, aby nauczyciele, a i z pewnością kadra akademicka nie stała się digitalnym „pokoleniem emigrantów” w doświadczeniu cyfrowego globu.

I. Problematyka i struktura pracy

Recenzowana rozprawa Małgorzaty Gosek składa się z tekstu liczącego 361 stron, plus 12 stron indeksów, które zawierają: zestawienie badanych raportów; zestawienie szkół, w których zostały przeprowadzone badania własne; zestawienie zajęć pozalekcyjnych w badanych szkołach; korzystanie z mediów cyfrowych w badanych szkołach; wzór ankiety dla liceów ogólnokształcących; schemat wywiadu z nauczycielami i pedagogami; wzór kwestionariusza dla szkół.

Doktoranta sprecyzowała problem główny swoich dociekań naukowych we wstępie rozprawy. Dobrze postawiony problem badawczy sformułowany jest w pytaniu: „jakie konkretne efekty przynosi dla edukacji mediatyzacja życia społecznego, z uwzględnieniem konsekwencji procesów zachodzących na jej tle (globalizacji, indywidualizacji i komercjalizacji) oraz jakie w związku z tym stają przed edukacją wyzwania?” (s. 14).

Tak postawiony problem główny domagał się uszczegółowienia, co również znalazło odzwierciedlenie w pracy w poprawnie określonych pytaniach szczegółowych: jakie tło tworzą dla procesu mediatyzacji wcześniej wymienione meta-procesy? Jakie skutki dla edukacji przynosi? Jak kształtuje się świadomość szkół odnośnie potrzeby kształtowania kompetencji medialnych i jakie realne działania podejmuje w tym obszarze? Jaki jest poziom kompetencji medialnych uczniów i nauczycieli i jakie wyzwania stawia mediatyzacja przed edukacją? (s. 14).

Na podstawie sformułowanego głównego problemu badawczego i określeniu problemów szczegółowych poprawnie postawiono hipotezę główną, która podkreśla, że mediatyzacja życia społecznego przynosi konkretne efekty dla ucznia i nauczyciela oraz konsekwencje dla całej przestrzeni edukacyjnej. Klarownie na bazie hipotezy głównej określono sześć hipotez szczegółowych, które zakładają, że: 1) mediatyzacja przynosi efekty w wymiarze przemiany środowiska materialnego szkoły, przemiany relacji uczestników procesu edukacyjnego oraz emocjonalnego kształtując atmosferę szkolną; 2) proces mediatyzacji wpływa na postawy nauczycieli i uczniów; 3) mediatyzacja wpływa pośrednio i bezpośrednio na świadome zastosowanie mediów w edukacji; 4) szkoły mają zróżnicowany stosunek do mediów; 5) nauczyciele nie czują się pewnie w kompetencjach medialnych; 6) uczniowie mają zróżnicowany poziom kompetencji medialnych.

Do zrealizowania problemu badawczego określonego w temacie i rozpisanego szczegółowo w hipotezach badawczych zastosowano na kolejnych etapach odpowiednie metody i techniki badawcze stosowane w dyscyplinie nauk o komunikacji społecznej i mediach. Co więcej wszystkie metody zostały zestawione w tabelarycznym planie badań (s. 17). Daje to pełną wizualizację badań na każdym etapie oraz pewność, że już w założeniach wskazują przydatność do weryfikacji wszystkich hipotez badawczych i odpowiedzi na stawiane cele szczegółowe. Należy zauważyć, że od pierwszego etapu analitycznego jest precyzyjny obraz materiału zastanego, w którym nie tylko nie pominięto żadnego istotnego dokumentu prawnego, żadnego raportu badań czy danych statystycznych, ale wybrano tyle te dane, które bezpośrednio odnoszą się do tematu i opracowano je także graficznie, co dało dużą przejrzystość zastosowanych metod i technik na każdym etapie badawczym.

Struktura pracy

Praca doktorska ma spójną, logiczną strukturę. Rozdział I poświęcony jest zagadnieniu, które dotyka nas wszystkich: mediatyzacji życia społecznego na tle meta-procesów globalizacji, indywidualizacji i komercjalizacji (s. 31-109, jest rysunek na s. 109 i s. 110 zostawiona celowo pusta). Następnie w rozdziale II jest opracowana synteza konsekwencji mediatyzacji dla obszaru edukacji. Jest to napisane w oparciu o najlepsze wzorce Tetrady praw medialnych McLuhana oraz dostępnych badań zastanych, które są rygorystycznie opracowane pod kątem badanego zagadnienia. Poznajemy konsekwencje mediatyzacji dla środowiska materialnego, dla środowiska społecznego i środowiska emocjonalnego, oczywiście wszystko w optyce edukacji, konkretnie ucznia i nauczyciela (s. 111-153). Rozdział III jest twórczą kontynuacją odpowiedzi na postawiony problem badawczy i pokazuje kształtowanie kompetencji medialnych jako implikacja procesu mediatyzacji. Otrzymaliśmy znakomity materiał o kompetencjach medialnych w teorii i praktyce polskiej edukacji. Oprócz diagnozy kompetencji medialnych uczniów i nauczycieli, mamy analizę podstawy programowej na szczeblu założeń ogólnopolskich i założeń badanego regionu oraz pełen wachlarz najważniejszych, czasami pionierskich inicjatyw podejmowanych przez organizacje i instytucje zajmujące się również pozaszkolną edukacją medialną dzieci, młodzieży i dorosłych (s. 154-220). Rozdział IV jest rzetelnym posumowaniem badań własnych z zakresu mediatyzacji i kompetencji medialnych uczniów i nauczycieli (s. 221-312).

W zakończeniu rozprawy (s. 313-340) autorka podsumowuje realizację celu pracy i poszczególnych hipotez, podsumowuje cały wysiłek badawczy oraz wskazuje na konieczność interdyscyplinarnych, zespołowych badań w perspektywie dalszych poszukiwań naukowych.

2. Naukowa wartość rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska jest rzetelnym studium medioznawczym, w którym autorka zajęła się zagadnieniem mediatyzacji życia społecznego jako wyzwanie dla edukacji na przykładzie szkół województwa małopolskiego. Uczyniła to na podstawie badań własnych przeprowadzonych w 37 szkołach województwa małopolskiego: 23 szkołach podstawowych i 14 liceach ogólnokształcących. Rozprawa jest interesująca zarówno dla medioznawców, jak i nauczycieli oraz nadzoru pedagogicznego. Recenzowana rozprawa wymagała od autorki dużego nakładu pracy. Przeprowadziła ona gruntowną kwerendę naukową, docierając do bardzo bogatych źródeł jakim są akty prawne, dokumenty Kościoła katolickiego, raporty z badań, opracowania, artykuły prasowe i netografia.

2.1. Ocena merytorycznego aspektu rozprawy doktorskiej

Rzadko się zdarza dzielić dosłownie wszystkie motywy podjęcia pracy doktorskiej. Sześć motywów przedstawionych przez Małgorzatę Gosek to zagadnienia aktualne, ciekawe poznawczo i ważne dla badań naukowych w kontekście edukacji medialnej. Są one również istotne dla badań założeń i realizacji edukacji medialnej w systemie oświaty w Polsce i są ważnym przyczynkiem badawczym w różnych obszarach poznawczych, chociażby w jakże złożonym dzisiejszym sporze o strajki nauczycieli i ich przekaz medialny. Już pierwszy przedstawiony przez Doktorantkę motyw zbiera wiele przyczyn dla których powstała praca: „w debacie publicznej słychać o problemach szkoły w różnych kontekstach – nienadążania za rzeczywistością, problemów z dziećmi i młodzieżą, frustracji nauczycieli, niedofinansowania szkoły” (s. 5 i zob. przypis nr 4) to jest ważne i aktualne wyzwanie dla pogłębionej refleksji naukowej. Drugim motywem są konsekwencje dla oświaty dynamicznego rozwoju mediów cyfrowych. Trzecim jest włączenie do dyskursu o edukacji medialnej konkretnych pokoleń z pokolenia Y, Z i Alfa z nowymi postawami, stylem życia, podejściem do nauki. Czwartym traktowaniem wychowania do mediów nie tylko jako integralną część życia, gdzie na jakimś etapie nabywa się nowe – jednorazowe umiejętności, ale medialnym

kluczu Life Long Learning. Piątym motywem jest refleksja nad wykorzystaniem funduszy UE, które są na to przeznaczone w Polsce do systemowych rozwiązań. Szóstym jest uwzględnienie działań licznych organizacji i inicjatyw obywatelskich. Już te główne motywy podjęcia pracy ujęte jako wyzwanie dla edukacji sprawiło, że proces mediatyzacji jest traktowany dogłębnie, wielowątkowo, ale także precyzyjnie bo badania były przeprowadzone w konkretnym środowisku.

Po określeniu powodów powstania pracy – interdyscyplinarnie, ale ściśle został przedstawiony dotychczasowy stan badań (s. 8-13). Na początku zostały ukazane prace o wielowymiarowej globalizacji, m.in. Z. Baumana, J.A. Scholtego, T.L. Friedmana, K. Zołądkiewicza czy K. Kucińskiego. Następnie te, które dotyczą procesom indywidualizacji: A. Giddensa czy M. Olcoń-Kubickiej. W procesie komercjalizacji wskazano T. Szlendaka i W. Kaweckiego. W zakresie teorii mediatyzacji zostały podkreślone prace następujących ważnych autorów: F. Krotzego, S. Hjarvarda, K. Lundby, W. Schulza i oczywiście M. McLuhana. Doktorantka precyzyjnie określiła i sięgnęła w pracy o charakterze interdyscyplinarnym do tych autorów, którzy analizują wpływ mediów cyfrowych na edukację. Uczyniła to poprawnie zarówno w dziedzinie medioznawstwa, jak i psychologii, pedagogiki oraz statystyki. Szczególnie cenne są zgromadzone i przetworzone na potrzeby tej pracy różne zastane wyniki badań prowadzonych wśród uczniów i nauczycieli szkół różnych typów przez organizacje pozarządowe, uczelnie i jednostki badawcze, a które dotyczą zagadnień związanych z wdrażaniem w szkołach technologii informacyjno-komunikacyjnych, efektów mediatyzacji oraz kompetencji medialnych uczniów.

Następnie doktorantka przeprowadziła badania pilotażowe i skorygowała swoje narzędzia (s. 229). Dokumentowanie w rozprawie doktorskiej ważnych refleksji danymi z przeprowadzonych badań sprawia, że praca staje się wiarygodna i stanowi pomost pomiędzy teorią i praktyką. Należy także podkreślić, że doktorantka umiejętnie powiązała wiedzę pochodzącą ze źródeł zastanych, czyli dokumentów prawnych i oświatowych, z wiedzą ze źródeł wytworzonych, czyli wyników badań ankietowych. Także literatura przedmiotowa i pomocnicza została przez doktorantkę nie tylko zgromadzona, ale także przemyślana i przyswojona. Pozwoliło to skutecznie przeanalizować materiał empiryczny w kontekście współczesnego systemu oświaty i literatury przedmiotu.

Otrzymałyśmy pracę o wysokich wartościach poznawczych. Sprawdziła się hipoteza 1, że mediatyzacja życia społecznego przynosi efekty dla przestrzeni edukacji. Zmienia się środowisko materialne szkoły, gdzie standardem stała się pracownia komputerowa i dostęp do Internetu. Efekty mediatyzacji wychodzą poza obszar nowych technologii, widać ją w architekturze, widać w roli biblioteki, ciekawsze że mniejsze miejscowości czy tereny wiejskie stają się przykładem nowatorskich rozwiązań. Z badań wynika, że istotnym elementem, który przekształcił relacje szkolne jest dziennik elektroniczny – nie tylko w relacjach nauczyciel – uczeń, ale i rodzice – uczeń.

Otrzymałyśmy wyniki badań dotyczące hipotezy 2 potwierdziły się i widać, że rozwój mediów cyfrowych ma wpływ na postawy ucznia i nauczyciela. Ten pierwszy cechuje się krytycznym podejściem do siebie, brakiem wiary w swoje możliwości. U tych drugich w sferze zawodowej zwłaszcza u starszych pojawia się nieufność do nowych technologii, powodowana słabymi kompetencjami, obawą przed (w tekście jest literówka „przez” s. 319) utartą autorytetu.

Ważne dla teorii i praktyki są rezultaty odnoszące się do hipotezy 3, która potwierdziła się zarówno w procesie dydaktycznym, jak i wychowawczym. Zalogowanie dzieci od najmłodszych lat w Internecie sprawiło, że nawyk używania jej do wszystkiego przenoszą na realia szkolne, w odmienny sposób poszukują informacji i korzystają z niej. Ciekawe poznawczo są m.in. wyniki dotyczące nauczycieli z liceów, gdzie dwie trzecie respondentów korzysta z kontaktu z uczniami przez FB prezentują podejście świadome i pragmatyczne.

Novum to fakt, że we wszystkich badanych szkołach podstawowych obowiązuje zakaz korzystania z telefonów na lekcjach, a tylko 2 z 16 pozwala używać na przerwach. Są jednak pojedyncze licea, które nie stosują tego zakazu i szukają nowych rozwiązań, ale i inne wyniki są istotne dla dalszych badań. Sprawdziła się więc hipoteza 4, że szkoły jako instytucje mają zróżnicowany stosunek do mediów cyfrowych i w różnym stopniu dbają o rozwój kompetencji medialnych uczniów i nauczycieli.

Dużym wyzwaniem dla oświaty jest potwierdzenie hipotezy 5, gdzie autorka postawiła pytanie: jakie faktycznie są kompetencje medialne nauczycieli. Z badań wynika, że nauczyciele widzą potrzebę kształtowania kompetencji medialnych uczniów, spływają jednak ich rozumienie, redukując zwykle do kompetencji narzędziowych, krytycznego myślenia czy bezpieczeństwa w Internecie i „faktycznie tego przygotowania brakuje im” (s. 328).

Klamrą spinającą badania są rezultaty dotyczące hipotezy 6 ukazujące, że uczniowie, pomimo powszechnego wykorzystania nowych mediów w codziennym życiu, posiadają zróżnicowany poziom kompetencji medialnych. Słabo wypadły kompetencje związane z prawem i etyką w mediach, na pewno problemem jest budowanie wizerunku w sieci, dużo lepiej wygląda zagadnienie krytycznego podejścia młodzieży do treści w Internecie.

W takiej sytuacji opracowanie podjętego w recenzowanej rozprawie tematu jest aktualne i interesujące, a sam wybór tematu zasługuje na uznanie. Za zasadnością tego wyboru przemawiają względy poznawcze i praktyczne.

Znajomość analiz zawartych w rozprawie odsłoniła wiele mocnych i słabych stron mediatyzacji życia społecznego jako wyzwania dla edukacji na przykładzie szkół województwa małopolskiego. Ogólna wartość merytoryczna rozprawy polega na tym, że daje dużą ilość informacji empirycznych. Pozytywne jest to, że autorka opracowała wiele sugestii i wniosków dotyczących edukacji medialnej pod adresem szkół.

2.2. Ocena formalnego aspektu rozprawy doktorskiej

Problem podjęty w rozprawie doktorskiej jest ważny i w rozprawie został właściwie sformułowany. Podział pracy na rozdziały jest przekonujący. Dotyczy to także podziału poszczególnych rozdziałów na paragrafy. Nie brakuje zwięzłych wprowadzeń do rozdziałów, które czynią zadość wymogowi jasności układu i podziału treści w rozdziale. Pomimo, że rozdział IV poświęcony jest wnioskowi i postulatowi – autorka nie zrezygnowała z podsumowania wyników przeprowadzonej refleksji pod koniec każdego rozdziału.

Przeprowadzone w pracy analizy są pogłębione, wielowątkowe i zwarte. Recenzowana rozprawa doktorska została starannie opracowana. Dokładność i sumienność daje się zauważyć we wszystkich rozdziałach. Widoczne jest to w obszernym zestawie bibliografii. Na szczególne wyróżnienie zasługują rysunki, które są starannie i dają pełną wizualizację badań. Różnorodność wykresów jest wzorcowa, chętnie się je poznaje i dodają „lekkości” czytania całego spektrum wyników. Matryce zestawione w tabelach dają pewność, że nic z badań nie zostało przypadkowo pominięte.

Przypisy w recenzowanej rozprawie, wykonane w systemie przecinkowym, są poprawne i konsekwentnie stosowane w całej pracy. Język rozprawy jest zwięzły i terminologicznie precyzyjny. Dzięki temu refleksja naukowa Małgorzaty Gosek jest rzeczowa, przejrzysta i dokładna zarówno w przedstawianiu faktów, jak i wyciąganiu wniosków. Zdaniem recenzenta doktorantka dobrze opanowała warsztat naukowy i dlatego opracowała podjęty temat umiejętnie.

Wiadomo jednak powszechnie, że wszystkie prace naukowe podlegają krytyce. Chodzi o to, aby niektóre wątki wyjaśnić i pogłębić. W przypadku tej pracy o tak wysokim standardzie naukowym nie mam żadnych zastrzeżeń. Jest to wzorcowa praca doktorska, której metodologia badań jest dobrze opisana na każdym etapie pracy.

3. Kwestie do wyjaśnienia i dyskusji

Ważne studium katechetyczne Małgorzaty Gosek prowokuje do kontynuowania dyskusji w celu rozwinięcia jeszcze niektórych wątków. Twórczy profil każdej dysertacji polega, że wskazuje nowe inspiracje i wskazuje na drogi badań, które bez tego trudu badawczego zapewne nie pojawiłyby się wcale, bądź pozostały na jałowym narzekaniu na postawy młodzieży, czy ich nauczycieli. W tym też duchu formułuję dwie kwestie do dyskusji, które poniekąd wskazała sama autorka.

1. Doktorantka napisała: „W konsekwencji odchodzi się od dotychczasowych model ocen pracowniczych, wyznaczania długofalowych celów nie ma bowiem sensu. Wprowadzane są systemy, w których oceniane są nie indywidualne osiągnięcia pracownika, ale jego wkład w sukces zespołu /.../ około 1/3 amerykańskich firm zrezygnowała z rocznych ocen na rzecz nieformalnych ‘odpraw’ pracowników i przełożonych oraz szybkiej informacji zwrotnej o wyznaczonych im indywidualnych celach. Jest to też wynikiem wejścia na rynek Pokolenia Y, które oczekuje szybkich i jasnych informacji zwrotnych” (s. 48-49). To pokolenie to również pokolenie młodych nauczycieli w Polsce, jaką zmianę w ocenie nauczycieli zaproponowałby doktorantka?

2. Doktorantka w podsumowaniach napisała: „według nauczycieli często nie wystarczą już filmy, tablice multimedialne, aby wywoływać zainteresowanie na lekcji i skupienie uwagi” (s. 290). Na podstawie tak szerokich badań proszę spróbować odpowiedzieć na pytanie: jakie media, czy jakie metody uzyskałyby pozywaną recenzję Pokolenia Y?

4. Wniosek końcowy

Jednoznacznie stwierdzam, że przedłożona rozprawa mgr Małgorzaty Gosek spełnia wymogi, stawiane dysertacjom doktorskim przez art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595, z późn. zmianami) spełnia wszystkie jej wymogi. Recenzowana dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej i umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Stawiam więc trzy wnioski: pierwszy, aby dopuścić mgr Małgorzatę Gosek do dalszych etapów przewodu doktorskiego; drugi, aby wyróżnić pracę i trzeci postuluje, aby pracę w całości oddać jak najszybciej do druku.

Lublin 11 IX 2019 r.